

Sosiologian luentopäiväkirjat 2008

Teknillinen korkeakoulu

Svante Suominen
svante@svante.fi

1 Mitä sosiologia on?

Valitessani itselleni tutkinto-ohjelmaa, oli poikkitieteellisyydellä suuri vaikutus siihen, että valitsin juuri informaatioverkostot. Tykästyin lukiossa moniin eri oppiaineisiin.

Etenkin filosofiaan – tarkalleen ottaen sen yhteiskuntajärjestelmiä ja yhteiskuntaa pohtivaan osa-alueeseen – rakastuin jo lukiossa. Ennen TKK:n sosiologian kurssia minulla ei ollut mitään tietoa siitä, mitä sosiologia on tai mitä se pitää sisällään. Aivan kuten 21.1. luennolla tuli ilmi, ymmärsin toki terminologiasta päätellä sosiologian olevan tiedettä, joka tutkii sosiaalisia asioita. Sosiaalisuuden yhdistin ehkä liikaa pelkästään sosiaalisiin suhteisiin, mutta luennolla sain valaistuksen ja aloin miettimään sosiaalisuutta laajempaan käsitteeseen. Onhan meillä esimerkiksi sosiaaliturva, sosiaalihuolto, sosiaalinen vastuu ynnä muut. Society (eng.) ja societas (lat.) sanathan tarkoittavat yhteiskuntaa. Innostuin sosiologiasta entistä enemmän. Huomasin sen käsittelevän juuri niitä asioita, joista olen kiinnostunut.

Sosiologian ymmärtäminen itsenäisenä tieteenalana vaatii taas lisäponnisteluita. Luennoitsija Pekka Räsänen selitti hyvin, miten ihmistä ja joukkoa ihmisiä tutkivat tieteet jakautuvat systeemin tason mukaan omille alueilleen. Tieteenalat menevät tottakai hiukan päällekin, koska kyseessä ei ole mikään absoluuttinen tiede kuten matematiikka ja fysiikka. Sosiologia on enemmänkin tutkiva ja selittävä tieteenala. Toisaalta elävähän myös matematiikka ja fysiikka toistensa kanssa lähekkäin ja lomittain. On mielenkiintoista pohtia, miten eri tieteenalat ovat syntyneet. Eurooppalainen akateeminen tiedehän perustuu suureltaosin Platonin Akatemiaan, jossa olikin vain yksi oppiaine, filosofia.

Sosiologian ymmärtäminen tieteenalana edellyttää yhteiskunta-käsitteen ymmärtämistä. Yhteiskunnasta puhuttaessa tulee väkisin mieleen lukiossa oppimani teoria yhteiskuntasopimuksesta. Jacques Rousseau'n käsityksen mukaan kaikki ihmiset ovat tehneet yhteisen sopimuksen instituutioiden perustamisesta moraalittomuuden ja hävityksen välttämiseksi. Yhteiskunta ei siis todellakaan tarkoita pelkästään tietyn valtion kansalaisista muodostuvaa joukkoa, kuten mediassa yleensä käsitettä käytetään, vaan yhteiskunta ylittää ja alittaa valtioiden rajat. Luennolla tuli ilmi, miten muutkin asiat määrittävät yhteiskuntaa. Yhteiskunnan jäseniä yhdistää valtiollisten tunnusmerkkien lisäksi siis yhteiset instituutiot sekä kulttuuri. Huomatessani tieteenalan pohjautuvan käsitteelle, joka pohjautuu toisille käsitteille, ymmärsin, mitä humanistinen tiede tarkoittaa.

Toisen sosiologian kurssimme kirjassa ”Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus” Pertti Alasuutari pohtii kielen merkitystä inhimillisessä maailmassa. Alasuutari ylistää kielen merkitystä ihmisille. Ihmiset ovat kielen avulla ylittäneet yksisöllisen tiedon ja taidon rajan ja luoneet yhteiskuntia. Alasuutari muistuttaa kielen haavoittuvuuden mainitessaan sanojen olevan vain pyrkimyksiä kuvata todellisia asioita. Harmiksemme ihmisillä ei ole käytössä ns. metakieltä, jossa jokaiselle maailman asialle ja luokalle on olemassa oma, muista riippumaton

sana. Tämän takia myös sosiologian peruskäsitteet joudutaan kuvaamaan subjektiivisesti muiden sanojen kautta.

Räsänen nosti ensimmäisillä luennoilla esille sosiologian viisi tärkeintä käsitettä, joita on mielestäni syytä pohtia. Merkittävimpiä käsitteitä ovat instituutio, rakenne, kulttuuri, normi ja rooli. Ennen luentoja käsitykseni instituutio-käsitteestä oli erittäin suppea. Luulin instituution merkitsevän vain valtion instituutioita kuten koulua, eduskuntaa ym. – puhekielen mukaisesti. Instituutio tarkoittaa kuitenkin kaikkea vakiintunutta, ennustettavaa, yhteiskunnan rakentavaa toimintamallia, joka palvelee tiettyä tarkoitusta. Räsänen esimerkit selkeyttivät käsitteen merkityksen. Rakenne on vaikeampi ymmärtää. Parhaiten käsitettä valotti esimerkki: ”Rakenteellisesti rikkaammat ihmiset käyvät työläisiä enemmän oopperassa, mutta yksilötasolla molempia luokkia edustavat kaverukset voivat käydä yhdessä oopperassa”. Kulttuuri-käsitteessäkin oli uutta sen laajuus. Laajimmillaan kaikkea ihmisten aikaansaamaa voidaan pitää kulttuurina. Normi oli käsitteenä tuttu jo ennen sosiologian kurssia. Ainut lisä oli tietenkin normien liittyminen instituutioihin.

Rooli-käsite oli käsitteistä miltei mielenkiintoisin. ”Mitä roolia sä oikeen vedät”, voi moni tiuskaista toiselle. Olen aina ajatellut, ettei yksilö ole yhtään epäaidompi, jos hän käyttäytyy erilaisissa tilanteissa eri tavalla. Olen erittäin iloinen päästessäni tähän sosiologian roolikäsitykseen kiinni. Rooli ja roolien variaatiot itseasiassa kuvastavat ihmisen sosiaalisia taitoja. Olen itse huomannut sopeutuvani hyvin moniin sosiaalisiin tilanteisiin. Sosiaaliset taitoni siis koostuvat monista eri rooleista, joita vaihtelen sosiaalisten tilanteiden mukaan, olematta yhtään sen epäaidompi.

Humanististen tieteiden ainut keino tulla tieteiksi on hyväksyä yhteiset pelisäännöt koskien käsitteitä. Vaikka käsitteet ovat määriteltävissä vain toisilla käsitteillä, tulee niitä pitää totena, jotta tutkimuksessa ja pohtimisessa olisi ylipäättänsä mitään järkeä. Ottamalla mallia luonnontieteistä, voidaan myös sosiologiaa kehittää rationaalisempaan suuntaan. Ihmisillä käytössä olevat käsitteet sekä kiistattomat aikaisempien tutkioiden pöytään lyömät faktat tulee tunnustaa, eikä lähteä sekoittamaan koko pakkaa yhä uudelleen ja uudelleen.

Hahmotettuani sosiologian peruskäsitteet näin ulos mentyäni kotikadullani nuoren humaltuneen miehen virtsaamassa kadulle. Mieltäni rupesi askarruttamaan päihteiden ja yhteiskunnan yhteys. Onko ihmisen yksi syy käyttää alkoholia, kaipuu täydelliseen negatiiviseen vapauteen? Päihtyessään ihminen ottaa pienen askeleen kohti anarkiaa syrjäyttämällä normeja ja näin osan yhteiskuntamme instituutioista. Voisiko ylipäättänsä olla yhteiskuntakelvottomia ihmisiä, jotka mielummin eläisivät yksin?

2 Sosiologinen näkökulma ja tutkimus

Pelattaessa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kanssa, tulee edellisessä kappaleessa mainittujen pelisääntöjen lisäksi muistaa, miten mikro- ja makronäkökulmat vaikuttavat tieteen johtopäätöksiin. Toki on tapauksia, jossa on vaikea määrittää, kummasta tasosta analysointikohteesta on kyse. Luennolla Räsänen valotti meso-taso-käsitettä esimerkillä. Vantaalaisen maahanmuuttajaryhmän toimintaa analysoidessa, vaikka kyse on mikrotason tutkimuksesta, voi hyvä analyysi sisältää myös makrotason analyysiä.

Tieteellisessä päättelyssä on kaksi etenemissuuntaa. Voidaan edetä joko yleisestä tiedosta yksityisempään tai päinvastoin. Deduktiivisessa päättelyssä muodostetaan yleisistä premisseistä yksityisempään johtopäätökseen. Luennolla esitettiin esimerkki siitä, miten deduktiivisesti voidaan päätellä ihmisten kuolevan. Ihmiset kuolevat koska ihmiset ovat eläviä olentoja, joilla taas on tapana kuolla. Päinvastaista päättelyä kutsutaan induktiiviseksi. Induktiivisessa päättelyssä havaitusta tosiasiasta tehdään tilastollinen yleistys. Luennolla käsitettä valaisi kännykkäesimerkki. Satunnaisotannalla ilmeni, että tutkimukseen osallistuneista 1000 ihmisestä 960 omisti matkapuhelimen. Tästä voidaan tehdä tilastollinen yleistys, että 96% suomalaisista omistaa matkapuhelimen.

Tieteellisistä päätelmistä tekee laadukkaampia tieteen omat korjausmekanismit, jotka korjaavat epäluotettavia ja valikoituja havaintoja, liiallista yleistystä, lyhytjänteisyyttä ja liiallista tarkastelua asiayhteyksistä erillään. Kriittisyys on siis avain objektiivisempaan tieteeseen. Pitää kuitenkin muistaa tunnustaa tosiasiat, sillä liian pitkälle viety kriittisyys vie pohjan koko ihmiskunnan pyrkimykseltä pystyä jäsentämään maailmaa. Aivan kuten presidentti Paasikivi tokaisi ”kaiken viisauden alku on tosiaisoiden tunnustaminen”.

Sosiologia – kuten monet muutkin tieteet – perustuu teorioille. Teoriat ovat hyvin perusteltuja uskomuksia. Ajatellessani tietoteorioita, ei mielestäni hyvin perustellut fysiikan teoriat ole välttämättä yhtään sen enemmän paikkansa pitäviä kuin ihmistieteiden teoriat. Tutkimustyössä vuorottelevat induktiivinen ja deduktiivinen päättely.

Kausaalisten ilmiöiden tutkimiseen tulee sosiologiassa kiinnittää erityistä huomiota. Sosiologian metodologiassa onkin otettu huomioon ihmisten tietoisuuden aiheuttamat ongelmat. Kausaliteeteille on syytä annettu tiukat kriteerit. Kuitenkin ihmisten intentionaalisuus on tietoisuutemme takia niin vahva, että sen mitätöimiseen tulee tutkimuksessa kiinnittää jatkuvasti huomiota. Tehtäessä jostain asiasta deduktiivinen johtopäätös, jolle koitetaan hakea tukea empiirisillä kokeilla, on vaarana sortua liian hepposiin kausaalisuuksien havainnointiin ja johtopäätösten tekemiseen.

Sosiologisessa tutkimuksessa nousee esiin myös erilaisia näkökulmia, jotka ohjaavat tutkimusta. On hyvä lähteä kartoittamaan sosiologista näkökulmaa ja tutkimusta aivan peruskäsitteistä:

sosiaalinen realismi ja sosiaalinen konstruktioismi. Sosiaalisen realismin mukaan sosiologista tietoa on olemassa ihmisten ja varsinkin tutkioiden tietoisuudesta riippumatta. Sosiaalisessa realismissa tiedon keruu pohjautuu siis kausaalisten ilmiöiden tutkimiseen. Realismin kannattajat suhtautuvat yhteiskunnalliseen todellisuuteen objektivistisesti. Objektivismi on kiinnostunut tutkimaan vallitsevan todellisuuden tunnuspiirteitä. Objektivistinen tutkimus kohdistuu yleensä rakennetason ilmiöihin.

Sosiaalisen konstruktioismin taustaoletuksena on taas tiedon sosiaalinen rakentuminen. Konstruktioismi tunnustaa, ettei välttämättä ole edes mahdollista löytää mitään objektiivista totuutta. Konstruktioismin kannattajien yhteiskunnallinen tutkimus on niisanottua subjektivistista tutkimusta, jonka kiinnostus on tiedon tulkinassa, asioiden määrittelyssä ja itse määrittelyprosessissa. Sosiologian ihmistieteellisen luonteen takia, elää subjektivistinen tutkimustapa sen parissa erittäin vahvana.

Määriteltyämme tieteelliset orientaatiot, saamme luotua sosiologisen tutkimuksen koordinaatiston, jolla voimme mitata sosiologisen tutkimuksen kohdetta ja tapaa. Toisella akselilla voimme mitata kohteen ilmökokonaisuutta eli sitä, tutkitaanko mikro- vai makrotason ilmiötä. Toisella akselilla mittaamme tieteellisten orientaatioiden tunnuspiirteitä eli sitä, onko tieteellisenä lähtökohtana sosiaalisen konstruktioismi vai sosiaalinen realismi.

Luennolla tuli esille myös yleiset tieteellisen tutkimuksen jaottelut: ensinnä teoreettinen ja empiirinen tutkimus ja toisaalta kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus. Teoreettinen tutkimus on tutkimusta, jossa käsitteiden verkostolla yritetään päästä uusiin johtopäätöksiin. Mielestäni filosofia voisi olla hyvä esimerkki jopa pelkästään teoreettista tutkimusta harjoittavasta tieteestä. Empiirinen tutkimushan on kokeille perustuvaa tutkimusta. Sosiologinen tutkimus on yleensä teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen yhdistelemistä.

Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen peruspiirteet hahmottuivat helposti luennolla esitetyn ”koulutuksen merkitys”-esimerkin avulla. Kvantitatiivinen tutkimus kerää esimerkiksi suurta määrää eräänlaista numeerista tutkimusaineistoa tutkimusongelman ratkaisemiseksi. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään taas ymmärtämään ja selittämään tutkittavaa ilmiötä. Kvantitatiivinen tutkimus tuntuu tieteellisesti aika hyvin yhdistyvän realistiseen orientaatioon kun taas kvalitatiivinen konstruktioiseen orientaatioon.

Kaike kaikkiaan sosiologisessa tutkimuksessa ei mielestäni voi todellakaan olla minkään niin sanotun tutkimusmenetelmäkoulukunnan kannattaja. Jokaista tutkimusongelmaa tulee lähestyä kulloinkin vaadittavalta suunnalta. Tutkimuksessa tulee ottaa huomioon kuhunkin tutkimusongelmaan liittyvät erityispiirteet. Luotettavimman tutkimustuloksen aikaansaamiseksi tulee eri tutkimusteorioita ja menetelmiä yhdistellä.

3 Yhteiskunnan muutos

Kolmantena teemana käsittelisin – luentosarjaa mukailen – yhteiskunnan muutosta. Yhteiskunnan muutoksen ja yleensäkin yhteiskunnan tutkimisessa tulee taas valita näkökulma, jonka kannalta yhteiskuntaa tai sen muutosta tutkitaan. On mahdotonta tutkia mitään yhteiskunnan muutosilmiötä niin sanotusti kokonaisuudessaan, vaan on valittava jokin tietty rakenteellinen tunnuspiirre, jonka valossa muutosta voidaan tutkia. Luennolla esimerkeiksi tunnuspiirteistä nostettiin hyvinvointiyhteiskunta, elinkeinorakenne ja poliittiset järjestelmät.

Käytännössä sosiaalisen muutoksen tutkiminen voisi toimia seuraavasti: Otetaan pitkittäisleikkaus, jonka varrella tutkitaan sosiaalisten järjestelmien tai kokonaisuuksien ominaisuuksia. Objektivisessa tarkastelussa tulee muistaa etsiä ominaisuuksien lisäystä tai poistumista sekä keskeisten instituutionaalisten tunnuspiirteiden muutosta, ei kehitystä.

Tutkittaessa yhteiskunnan muutosta sosiaalisten suhteiden kannalta traditionaalisesta yhteiskunnasta moderniin yhteiskuntaan, nousi esille kaksi suurta sosiologia: ranskalainen, modernin sosiologian isä Émile Durkheim ja saksalainen, ihmisten välisten suhteita ja vuorovaikutusta sekä nimenomaan niiden muutosta tutkinut Ferdinand Tönnies. Itseasiassa modernisaatiotulkintaa voisi kuvailla Tönniesin suurimmaksi mielenkiinnon kohdeeksi.

Tönniesin mielestä modernisaatiossa yhteiskunta muuttui Gemeinschaftista eli yhteisöllisyydestä Gesellschaftiin eli yhteiskunnalliseen. Gemeinschaftia Tönnies pitää luonnollisena sukulais- ja perhesuhteisiin kohdistuvana yhteisöllisyytenä. Gesellschaftiin edettäessä ihmisten luonnolliset sidokset katkeavat ja tilalle tulevat rationaaliset suhteet. Aivan kuten luennollakin tuli jo ilmi, myös lukemani perusteella Tönniesin pohdiskelut pitävät modernisoitumista aika negatiivisena asiana sosiaalisten suhteiden kannalta. Jossain määrin voisin allekirjoittaa Tönniesin väitteet. Onhan maailma koko ajan menossa kohti individualismia. Vanhukset lykätään vanhainkoteihin, jotta saadaan keskittyttyä täysillä omaan elämään.

Durkheimin tulkinta modernisaatiosta on jossain määrin positiivisempi. Hänen mukaansa traditionaalisessa yhteiskunnassa vallitsee samankaltaisuuden paine, joka sitoo ihmisiä. Modernissa yhteiskunnassa vallitsee taas sosiaalinen työnjako.

Kaiken kaikkiaan muutosta voidaan määritellä esimerkiksi seuraavia, luennolla esiintulleita yhteiskunnallisia tunnuspiirteitä tutkimalla: yhteiskuntaelämää johtavasta periaate, tuotannon pääsektori, institutionaalinen epätasa-arvo. Traditionaalisesta yhteiskunnasta modernin kautta post-moderniin yhteiskuntaan siirryttäessä tunnuspiirteet ovat vaihtuneet jossain määrin seuraavasti: Yhteiskuntaelämää johtava periaate on vaihtunut traditioista taloudellisen kasvun kautta tietoon ja innovatiivisuuteen, tuotannon pääsektori on vaihtunut alkutuotannosta jalostuksen kautta palveluiden tuottamiseen, institutionaalinen epätasa-arvon saralla ollaan

siirrytty kasti- ja säätyyhteiskunnasta luokkayhteiskuntaan ja siitä luokkarajojen osittaiseen häviämiseen.

Luennolla jotkut kiistivät luokkarakenteen merkityksen häviämisen, mutta itse kyllä olen väitteen kannalla. Eihän nykyaikana ole yhtään merkitystä sillä, onko niinsanottu duunari vai ylempi toimihenkilö. Molemmilla perheillä on yhtälailla taulutelevisio seinällä ja taskussa Nokian kolmannen sukupolven UMTS-puhelin.

Mielenkiintoinen kysymys yhteiskunnan muutokseen liittyen on se, mitä seuraavaksi on tulossa? Vai ollaanko jo siirrytty tuohon seuraavaan yhteiskunnan vaiheeseen. Mitkä olisivat yhteiskuntavaiheemme keskeiset tunnuspiirteet? Aivan sattumalta törmäsin aiheeseen lukiessani Helsingin Sanomien Vieraskynää (HS 22.2.). Siinä Suomen entinen pääministeri ja Sitran yliasiamies Esko Aho sekä Yhdysvaltojen entinen Saksan suurlähettiläs ja yritysconsultti John Kornblum kirjoittavat teollisuusyhteiskunnan saavuttaneen tiensä päin.

Miehet kirjoittavat miten tuttu ja turvallinen teollisuusyhteiskunta, jossa hallitukset ja yritykset sopivat yhdessä keinoista, joilla löydettiin tasapaino yrityksen voittojen ja työllistämisen sekä yleensäkin yritysten ja yhteiskunnan välille. Aho ja Kornblum kirjoittavat, etteivät suuret globaalit yritykset kuten Nokia, enää rakenna viimeistelytuotannon tehtaita, joita Bochum edusti, vaan ylläpitävät ja kehittävät tuotannosta, t&k:sta ja markkinoinnista rakentuvia verkostoja, joiden avulla voidaan samoja tuotteita toimittaa kaikkialle maailmaan mahdollisimman halvalla.

Suuryritysten toiminta saattaa raivostuttaa poliitikkoja ja kansalaisia, mutta ongelma ei edes ole Nokian kaltaisissa monikansallisissa yrityksissä, vaan ”tietoyhteiskunnan aikakauden globaalin kilpailun logiikassa”. Miesten mielestä globaali yhteiskunta pitäisi tajuta yhdeksi suureksi kokonaisuudeksi, jossa resurssien liikkuvuudella on suuri merkitys. Kirjoittajat vertaavat Euroopassa myllertävää muutosta dramaattiseen sosiaali- väestörakenteen mullistukseen kun siirryttiin maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan ja kirjoittavat, ettei EU:n menestyksen mittari ole jäljelle jäävien perinteisten teollisuustyöpaikkojen määrä vaan syntyvien uusien tietotaloustyöpaikkojen määrä.

Mielestäni kirjoitus osuu aika naulan kantaan. Ei Eurooppa voi lähteä väkisin yrittämään pysyä teollisuusyhteiskunnassa, vaan on uudistuttava maailman mukana. Toisaalta onhan olemassa myös toinen vaihtoehto. Ehkä kaikkien kannalta olisikin parempi, jos ihmiset suuntaisivat toiseen suuntaan ja lähdetäisiin Jean-Jacques Rousseau'n oppien mukaisesti takaisin luontoon, karkuun turmelluttavia kauheuksia: sivistystä, kulttuuria ja yhteiskuntaa.

4 Elinolot ja teknologinen kehitys

Suureksi harmikseni en päässyt matkan takia neljännelle luentokerralle, joten joudun omien muistiinpanojeni pohtimisen sijasta tyytyä kaivamaan luentomonisteista virikkeitä ajatuksilleni.

Luentokalvoista nousee edelliseen aiheeseen eli yhteiskunnan muutokseen liittyen vielä amerikkalaisen sosiologin Talcott Parsonsin kehittämä AGIL-malli. AGIL-malli kuvaa yhteiskunnan – tai minkä tahansa yksikön – säilymisvälttämättömyyksiä. Yhteiskunta kykenee jatkamaan olemassaoloaan vain jos sillä on joku toimiva vastaus kuhunkin AGIL-mallin asettamaan haasteeseen. AGIL-malli asettaa yhteiskunnalle sisäisiä ja ulkoisia haasteita sekä lyhyen aikavälin ja pitkän aikavälin haasteita. Kansallisvaltioissa AGIL-mallin haasteisiin vastataa yhteiskunnan keskeisimmät instituutiot. Karkeasti ottaen resurssien tuottamisesta (Adaptation) vastaa talousjärjestelmä, päätökset ja päämäärät (Goal-attainment) hoitavat puolueet, yhteisön kiinteydestä (Integration) vastaavat uskonto sekä media ja jatkuvuuden (Latency) turvaa perhe- ja koulutusinstituutiot.

Jos pitää mielessä kappalessa 1 avatun, yhteiskunta-käsitteen laajan määritelmän, on AGIL-mallia mielestäni ehkä hiukan vaikea soveltaa kaikkiin yhteiskuntiin, saatika sitten kaikkiin yksiköihin tässä maailmassa. Ehkä AGIL-mallista Parsonsin biologitaustan takia paistaa hiukan sosiaalinen realismi. AGIL-malli avaa kuitenkin hienosti niitä asioita, joita yhteiskunnalliseen muutokseen tarvitaan. Tiettyjen perustavaa laatua olevien instituutioiden on siis muututtava radikaalisti.

Varsinaisesta elinolojen muutoksesta ja teknologian kehittymisestä luentokalvot painottavat teknologisten innovaatioiden omaksuttavuutta sekä niiden vaikutusta yhteiskuntaan. Elinolojen suurimmat muutokset tapahtuivat ihmisten muuttaessa kaupunkiin ja tuotannon pääsektorin vaihtuessa tuotteiden jalostukseen. Yhdysvalloissa ja monissa Länsi-Euroopan maissa tämä tapahtui jo 1900-luvun alussa, mutta Suomessa oikeastaan vasta toisen maailman sodan jälkeen. Elinolojen muutokseen on Suomessa vaikuttanut hurjasti myös 70- ja 80-luvuilla käynnissä ollut hyvinvointivaltion rakentamisprojekti.

Elinoloissa on Suomessa viimeaikoina näkynyt merkittäviä muutoksia. Makrotasolla väestö ikääntyy, tasa-arvo lisääntyy ja palvelujen osuus tuotannosta on kirinyt yli kahteen kolmasosaan. Mikrotasolla taas työn ja vapaa-ajan raja on hälventynyt, arkielämä pyörii erilaisten teknisten laitteiden ympärillä ja kulutuksella on yhä suurempi rooli ihmisten elämässä. Tämä kaikki käy ilmi esimerkiksi Tilastokeskuksen tarjoamista tilastoista.

Luentokalvoissa esiintyvistä tilastoista on merkillepantavaa se, miten suurin osa ihmisten kulutuksesta kohdistuu entistä enemmän asioihin, jotka eivät kuulu ihmisten perustarpeisiin. Toisaalta esimerkiksi liikenteestä ja tietoliikenteestä on muodostunut uusi perustarve maailman

globalisoitumisen myötä. Toisin sanoen länsimaisen yhteiskunnan jäseneksi ei pääse enää syömällä ja pukeutumalla länsimaisen sivistyneesti, vaan ihmisen tulee vastata kaikkiin muutoksen asettamiin vaatimuksiin.

Teknisten kulutushyödykkeiden omistavien ihmisten osuutta koko väestöstä kuvaava tilasto johdattelee moniin mielenkiintoisiin havainntoihin. On uskomatonta, miten nopeasti tarpeeksi oivallinen innovaatio, kuten matkapuhelin, voidaan ottaa laajalti käyttöön. Voisikohan kasvu olla tuotakin nopeampaa, jos lama ei olisi koetellut Suomea juuri 1990-luvulla? Samalla on myös mielenkiintoista huomata, miten matkapuhelin on vähentänyt lankapuhelimien omistajien määrää kolmellakymmenellä prosenttiyksiköllä.

Amerikkalainen sosiologi ja tilastotieteilijä William Ogburn pohdiskeli juuri innovaatioiden omaksumista suhteessa teknologian kehittymiseen. Ogburn esitti teorian kulttuurisesta viivästyisestä. Ensimmäisessä vaiheessa kehitetään varsinainen teknologia ja toisessa vaiheessa kehittyvät varsinaiset sisällöt ja palvelut, jolloin ihmiset omaksuvat innovaation osaksi tarpeitaan ja arvojaan. Toki innovaatioiden omaksumiseen vaikuttaa ajan lisäksi myös sen tarpeellisuus ja sopivuus ynnä muut. Lisäksi kalvoilla muistutetaan yleisestä innovaatioiden omaksumiskäyrästä, jonka mukaan omaksujien käyrä noudattaa s-käyrää.

Innovaatiot ovat kaikenkaikkiaan suurin sosiaalisen muutoksen alulle paneva voima. Onhan nyky-yhteiskunnan tärkeimpien instituutioiden joukossa monia innovaatioita, jotka muovaavat koko toimintaamme yhteiskunnan jäseninä. Esimerkiksi kännykät ja varsinkin internet on muokannut maailmastamme aivan erilaisen kuin se oli vielä 80- ja 90-luvuilla. Omakohtaisena esimerkkinä voisin nostaa esiin vaikkapa koulutuksen. Tällä hetkellä kirjoitan sosiologian kurssin luentopäiväkirjaa tietokoneella. Etsin samalla lisätietoa internetistä ja selaan internetissä julkaistuja luentokalvoja. Saatuani tekstin valmiiksi lähetän sen sähköpostilla opettajalleni Turkuun.

5 Elinolojen muutos ja sosiaaliset rakenteet

Viimeisessä teemassa lähtisin mielelläni heti pohdiskelemaan New Media & Society-lehden julkaisemaa, Pekka Räsäsen tekemää tutkimusta informaatio- ja kommunikointiteknologia-asenteista Suomessa vuosina 1999-2004. Tutkimustulosten kannalta hälyttävää on se, miten suuria tekijöitä luokkaidentiteetti, koulutus ja ikä ovat siinä, miten hyvin – tai tässä tapauksessa huonosti – uutta ICT-teknologiaa omaksutaan. ICT-teknologian institutionalisoituessa yhdeksi yhteiskunnan tärkeimmistä instituutioista, on vaarana, että osa ihmisistä jää yhteiskunnan ulkopuolelle.

Selatessani Talous Sanomien IT-viikko-osiota törmasin kansanedustaja Jyrki Kasvin kirjoittamaan juttuun (IT-viikko 12.2.08), joka käsittelee yleensä ihmisten ja jopa lasten jäämistä tietoyhteiskunnan ulkopuolelle. Kasvi nostaa – aivan oikein – tietoyhteiskuntataidot todella tärkeään rooliin. Hän sanoo niiden olevan tulevaisuuden kansalaistaitoja ja kirjoittaa: ”Kyse ei ole niinkään tietotekniikan käytöstä vaan verkottuneessa yhteiskunnassa tarvittavasta sosiaalisesta osaamisesta”. Kasvi muistuttaa vielä, miten paljon suuremmaksi ongelma laajenee kun tarkastellaan yhteiskuntana koko maailmaa. Hän patistaakin yhteiskuntaa investoimaan jäsentensä tietoyhteiskuntataitoihin.

Yhteiskunnalla on minun mielestäni tietyllä tavalla oikeus ja velvollisuus ohjata jäseniään käyttämään uusien innovaatioiden tarjoamia tehokkaampia palveluita, kunhan se tosiaan huolehtii siitä, ettei kukaan ajaudu yhteiskunnan palveluiden ulkopuolelle. Mielestäni perinteiset palvelumuodot, kuten esimerkiksi kasvatusten toimiva pankkipalvelu tulisi pitää toiminnassa. Lisäksi palveluiden tulisi ehdottomasti olla yhä myös lisämaksuttomia. Verkkopakki-innovaation yliveritaisuus kyllä huolehtii siitä, että yksinkertaisimpien pankkiasioiden hoitaminen siirtyy ajallaan kokonaan webiin.

Innovaatioiden lobbajien tulisi keskittyä innovaationsa ominaisuuksien viimeistelyyn, parantamiseen ja mainostamiseen, ei vanhoja menetelmiä käyttävien ihmisten taloudelliseen rankaisemiseen. Samalla yhteiskunnan tulisi huolehtia siitä, että sen uusista jäsenistä koulutetaan hyviä tietoyhteiskuntataitureita. Jos vanhemmat yhteiskunnan jäsenet eivät halua uusia innovaatioita omaksua, tulee myös perinteiset palvelut pitää jossain määrin tarjolla.

Räsäsen tutkimusta pohtiessa, valottui eräänlainen sosiologinen tutkimusprosessi huomattavasti. Ensiksi tutkija voi yrittää tehdä järkeviä rakenteellisia johtopäätöksiä ympäristöönsä tutkaillen. Samalla tutkija voi kysellä lähipiiriltään kvalitatiivisesti mielipidettä aiheesta. Mielipiteistä ja havainnoista voidaan muodostaa rakenteellinen teoria, jota pönkittämään pyritään keräämään kvantitatiivista tilastollista tulkea.

Itsekin olin aikaisemmin jo miettinyt ihmisen iän vaikutusta tärkeänä pitämiinsä viestintäkanaviin. Olin jo tullut siihen tulokseen, että nuorten televisiontöllötys on

vähentymässä. Internet on ehdottomasti vienyt televisiolta sekä viihdyttäjän että tietolähteen monopoliaseman nuorten keskuudessa. Nuoret latailevat amerikkalaisten viihdessarjojen jaksot internetistä ennen kuin kyseistä sarjaa ollaan edes alettu Suomen televisiossa esittää. Lisäksi uutisten lukeminen internetissä on huomattavasti kasvanut suhteessa siihen, että oltaisiin televisioruudun äärellä aina tiettyyn kellonaikaan. Oli mahtava saada omien pohdintojen tueksi kvantitatiivista faktaa.